

Igor Duda, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2010, 421 str.

Izdavačka kuća “Srednja Europa“ iz Zagreba izdala je ove godine drugu knjigu Igora Duda, predavača hrvatske i evropske povijesti XX stoljeća na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, pod nazivom *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. U pitanju je doktorska disertacija odbranjena 2009. godine. Oni koji su imali priliku pročitati prvu knjigu ovoga autora *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih 1960-ih*, a radi se o objavljenom magistarskom tezi, složiti će se da se ova knjiga tematski i hronološki nadovezuje na raniju publikaciju, što nam autor sugerira i naslovom nove knjige (*U potrazi za blagostanjem - Pronađeno blagostanje*). Kroz ova dva naslova autor vjerno rekonstruira nastanak i razvoj potrošačkog društva i socijalističku svakodnevnice u SR Hrvatskoj kroz četiri desetljeća. Ipak, potrebno je naglasiti, što je i sam autor istakao u *Predgovoru* svoga djela, da je pristup istraživanju svakodnevnice opširniji i temeljitiji u ovoj knjizi jer su istraživanja za doktorsku disertaciju bila obimnija. Značaju ovoga djela doprinosi i saznanje da je uže područje interesovanja Igora Duda društvena historija i historija svakodnevnice druge polovice 20. stoljeća, historija dokolice i historija potrošačkog društva. Malo je historičara na prostorima bivše Jugoslavije koji su se opredijelili za proučavanje ove oblasti, a još je manje naučnih studija iz iste. Knjigu su recenzirali doc. dr. Ivica Šute i doc. dr. Maksim Kamenjecki, a uredio je prof. dr. Damir Agičić.

Ova knjiga će čitaocima biti zanimljiva jer na naučno utemeljen, a istovremeno i na jednostavan i interesantan način predstavlja historijski razvoj potrošačke kulture i svakodnevnice u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih godina, ali ne samo Hrvatske već i jednog dijela jugoslavenske potrošačke kulture i svakodnevnice tog razdoblja. Autor navodi kako je historija svakodnevnice koja je prikazana na stranicama njegove knjige zapravo “povijest (je) potrošnje kao odredišne i uporabne strane proizvodnje” (str. 8).

Istraživanje historije svakodnevnice ostavlja mogućnost korištenja brojne i interesantne historijske građe, ovisno o predmetu istraživanja, a u nekim slučajevima i od mašte istraživača. Igor Duda se prilikom svog istraživanja koristio republičkim i saveznim službenim publikacijama, *Narodnim novinama* i *Službenim listom*, odakle

je preuzimao zakone, uredbe i petogodišnje planove društvenog razvoja. Statističke podatke prikupljao je iz glasila Republičkog zavoda za statistiku u Zagrebu (*Dokumentacija, Statistički godišnjak Hrvatske*), Saveznog zavoda za statistiku u Beogradu (*Statistički bilten, Statistički godišnjak Jugoslavije*), te Centra za istraživanje marketinga ZIT/CEMA (*Tržišna istraživanja*), a stavove Saveza komunista Hrvatske sagledavao je iz glasila Centra Centralnog komiteta SKH za informiranje i propagandu (*Informativni pregled*). Pored spomenutih glasila, kao izvori korišteni su i članci iz časopisa za društvena pitanja *Kulturni radnik* i *Naše teme*, te iz časopisa Turističkog saveza Hrvatske (*Turizam*), kao i glasilo Saveza sindikata Hrvatske (*Radničke novine*). Najinteresantniju i najživopisniju građu (članci, fotografije, reklame, karikature i slično) za svoja istraživanja autor je prikupio pregledavanjem brojnih revijalnih izdanja Novinsko-izdavačke kuće *Vjesnik* (*Vjesnik* u srijedu - informativni tjednik, *Danas* - informativno-politički tjednik, *Start* - polumjesečna revija, *Vikend* - tjedni magazin za slobodno vrijeme, *Sam svoj majstor* - mjesečnik). Svoje mjesto kao izvorna građa u ovoj knjizi pronašli su pojedini književni, filmski i muzički uraci iz tog perioda koji se svojim sadržajem osvrću na neka svakodnevna pitanja tog vremena, te tako postaju važan izvorni materijal za jednog istraživača. Za ovu studiju sigurno bi bilo interesantno da je urađena nekolicina intervjuja sa sagovornicima različitih starosnih dobi, savremenici 1970-ih i 1980-ih godina; međutim, u uvodnom dijelu autor ističe kako je od toga odustao jer su sjećanja sugovornika "... tijekom posljednja dva desetljeća bila uništavana ne u vlazi ili poplavi, ne u vatri ili kontejneru za stari papir, već kasnijim događajima koji su bili burni i povijesni pa su kao takvi mogli promijeniti živu tvar sjećanja." (str. 14) Međutim, iskaza savremenika u ovoj studiji ima dovoljno, jer autor donosi intervjuje i izjave koje su obični ljudi tog vremena davali za brojne novine o različitim pitanjima.

Knjiga je koncipirana u četiri poglavlja. U prvom poglavlju, koje nosi naziv *Potrošačka kultura u socijalističkoj Hrvatskoj* (str. 17-111), najprije su definirani pojmovi *potrošačka kultura* i *potrošačko društvo* u općim okvirima, a potom u odnosu na Hrvatske prilike, pa je tako autor zaključio kako se korijeni potrošačke kulture u Hrvatskoj mogu tražiti u XIX stoljeću, a možda i ranije, dok početke potrošačkog društva naziremo tek u drugoj polovici XX stoljeća, odnosno kao godina "rođenja" može se uzeti 1958, kada je Programom Saveza komunista Jugoslavije otvoren put potrošačkom društvu. Ostatak ovog poglavlja odnosi se na političke, društvene i ekonomske prilike u zemlji koje (ni)su pogodovale razvoju potrošaštva u Hrvatskoj, te odnosu Partije prema potrošačkoj kulturi.

Ostale tri glave *Trajna dobra za udobnost doma* (str. 111-204), *Automobil kao član obitelji* (str. 205-190) i *Godišnji odmor za putovanje* (str. 291-386) odnose se na prikaz potrošačkog društva i potrošačke kulture 1970-ih i 1980-ih godina kroz svakodnevne životne prilike hrvatskog građanina. Prije svega, to se može vidjeti kroz

kupovinu i gradnju stambenih objekata u privatnom ili društvenom vlasništvu, te poslije toga njihovim opremanjem namještajem i brojnim kućanskim aparatima. Uređenje stana dobilo je jedan sasvim novi oblik, naročito kroz utjecaj različitih reklamnih poruka tog vremena (kako na najbolji način urediti dom), a to je podrazumijevalo nabavku novog namještaja, u skladu sa najnovijim modnim trendovima, brojnih kućanskih aparata, onih koji su služili uštedi vremena (mašina za suđe, mašina za veš, usisivača i slično), te onih koji su služili za prekraćivanje slobodnog vremena, a to su aparati namijenjeni za zabavu (televizor, walkman, kompjuter i slično). Zanimljivo je da su se puno brže širili aparati za zabavu nego za kućanske poslove. Pojedini kućanski uređaji poprimili su statusni simbol, pa se tako u kućama bez električne energije može naći frižider, televizor ili neki drugi kućanski aparat, koji je tu da svjedoči o standardu domaćina. Prilikom uređivanja stana svi su težili da u njemu osiguraju mjesto u kojem mogu provoditi slobodno vrijeme. Tehničke inovacije i njihova sve češća upotreba u kućama i stanovima postepeno su unijeli niz društvenih i kulturnih promjena u svakodnevni život.

U trećem poglavlju pod nazivom *Automobil kao član obitelji* govori se o masovnoj nabavci automobila tokom 1970-ih i 1980-ih godina, kao najjačeg statusnog simbola tog vremena. Automobil jeste najprije bio luksuz, zbog visine cijene nabavke i skupoće održavanja, ali zbog masovne upotrebe tokom 1980-ih godina, i postepene izmjene kulture življenja, on je uskoro postao više potreba. Do konca 1980-ih svaka druga porodica u Hrvatskoj imala je jedan putnički automobil. Autor opisuje različite načine moguće nabavke automobila (kupovinom iz salona uz često veoma dugačke liste čekanja, kupovinom iz inostranstva, kupovinom polovnog automobila i osvajanjem u mnogobrojnim nagradnim igrama), njegovog korištenja (za odlaske na more, izlete, posao i slično) i održavanja (popravljanje kvarova, nabavka dijelova, nestašica benzina i slično). Masovna upotreba automobila utjecala je na društveni život ljudi, prije svega, na načine druženja, provođenje slobodnog vremena, teme o kojima se razgovaralo i slično, kao i do značajnog unapređenja cestovne infrastrukture i angažiranja u povećanju sigurnosti na cestama u Hrvatskoj.

Na koncu, u četvrtom poglavlju *Godišnji odmor za putovanje* govori se o popularizaciji iskorištavanja godišnjeg odmora za odlazak na putovanje, najčešće na more. Podsticaj je vršen organiziranom medijskom propagandom i zakonskim mjerama. Autor ističe kako je početkom 1970-ih izgradnja navika i potreba za odlazak na odmor bila završena, ali ne kod svih. Mnogi su se i poslije odlaska na odmor nastavljali baviti drugim poslovima, najčešće poljoprivrednim. Zakonom o međusobnim odnosima radnika udruženog rada iz 1973. godine odmor je ograničen na period od 18 do 30 dana u ovisnosti o dužini radnog staža i uvjeta na poslu. S druge strane, nakon osiguranja vremena za odmor nudili su se različiti načini iskorištavanja tog vremena izdavanjem kredita za ljetovanje, podsticanjem na štednju za odlazak na odmor, nizom nagradnih igara u kojima je glavna nagrada bila odlazak na ljetovanje

i slično. Kao posebna novčana mjera podrške radnicima za osiguravanje kvalitetnijeg odmora bio je regres ili tzv. trinaesta plaća. Smještajni kapaciteti na obali stalno su se povećavali, ali ih nisu pratili i razvoj kvalitetnijih usluga, što je bio razlog najčešćih žalbi domaćih i stranih turista. Do mora se putovalo automobilom, vozom ili autobusom, najrjeđe avionom. Boravilo se kod rodbine, prijatelja, u radničkim odmaralištima, ponekad u hotelima, i to u vrijeme najboljeg standarda koncem 70-ih godina. Odlazak na more postepeno je postala potreba i želja svake prosječne porodice u Hrvatskoj.

Ova knjiga je upotpunjena *Popisom ilustracija* (grafova-10, tablica-2 i slika-177), *Bibliografijom*, *Abstractom*, *O autoru*, *Kazalom osobnih imena* i *Kazalom geografskih pojmova*. Posebno zanimljiv dodatak čine 32 fotografije u boji, brojnih naslovnica časopisa, reklama i slično.

Sasvim je sigurno da će ova knjiga postati nezaobilazno štivo onom dijelu stručne javnosti koje interesira historija svakodnevnice ili pobliže historija svakodnevnice socijalističkog društva. Međutim, nema sumnje da će zbog interesantnog pristupa istraživanju i zanimljive tematike ona naći put i do šire čitalačke publike ■

Aida Ličina

Zašto se raspala Jugoslavija?!

(U povodu bosanskohercegovačkog izdanja knjige Andrewa Barucha Wachtela, *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književna i kulturna politika u Jugoslaviji*. Sarajevo: Bošnjačka asocijacija 33, 2010, 332 str.)

Kada pod lupu stavimo historiju regiona, Balkana ili jugoistočne Evrope, u novom vijeku, ali ne i samo njega, značajna odrednica te historije je borba za stanovništvo, a preko njega i borba za prostor. Od početka 19. stoljeća, stanovništvo, bolje rečeno, identitet stanovništva postaje sredstvo stjecanja historijskog prava za dobijanje zemlje i kontrolu nad njom. Unutar grupnih identiteta, širenjem nacionalnih ideja i pogotovo nakon konačne pobjede koncepta **nacionalne države** nad konceptom **Imperije** krajem dugog 19. stoljeća, uz tradicionalno priznati i prepoznatljivi vjerski identitet, na pozornicu stupa nacionalni identitet kao odlučujući argument prava na državu – razumljivo, nacionalnu.
